

3. Stróż nocny albo troskliwy opiekun, czyli o możliwych rolach państwa

Państwo jest potężnym narzędziem. Warto zastanowić się, w jaki sposób i do jakich celów go używać, aby nie obróciło się przeciwko nam. Jakie państwu zlecić zadania – to pytanie wraca bez przerwy w demokratycznej debacie.

CZEGO OCZEKUJĘ OD MOJEGO PAŃSTWA?

Przed lekcją podzielcie się na grupy i przeprowadźcie sondę w wybranych środowiskach.

Grupa 1: uczniowie waszej szkoły, grupa 2: osoby powyżej 65 roku życia, grupa 3: robotnicy na pobliskiej budowie, grupa 4: właściciele prywatnych firm lub warsztatów rzemieślniczych, grupa 5: inne środowisko, którego poglądy w badanej kwestii wydadzą się wam interesujące.

Na forum klasy zaprezentujecie wyniki waszych badań. Czyje postawy analizowaliście? Jak dużą grupę przepytaliście? Jakich poglądów się spodziewaliście, a jakie poglądy zaprezentowali ankietowani? Czym tłumaczycie przekonania poszczególnych środowisk społecznych?

Ankieta

a) tworzenie zakładów pracy i zarządzanie nimi to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

b) świadczenie usług lekarskich to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

c) tworzenie szkół i zarządzanie nimi to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

d) zapewnienie bezpieczeństwa na ulicach to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

e) ochrona granic to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

f) regulowanie spraw związanych z ochroną środowiska naturalnego to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

g) pomoc osobom w trudnej sytuacji materialnej np. bezrobotnym to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

h) budowa i sprzedaż mieszkań to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

i) zarządzanie bankami i sektorem finansowym to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

j) opieka nad osobami starszymi i niepełnymi to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

k) aktywne uczestnictwo w grze rynkowej to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

l) wyrównywanie szans ludzi pochodzących z różnych środowisk społecznych to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

ł) finansowanie badań naukowych to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

m) tworzenie infrastruktury komunikacyjnej (np. autostrad) to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

n) ubezpieczenia emerytalne to zadanie dla:

państwa samorządów osób prywatnych stowarzyszeń

LIBERAŁ I SOCJALDEMOKRATA

Przypomnijcie sobie z lekcji historii podstawowe znaczenia pojęć: „liberalizm” i „socjaldemokracja”. Którą z poniższych wypowiedzi określiłbyś mianem liberalnej, którą zaś socjaldemokratycznej? Zastanówcie się wspólnie: jak powyższą ankietę wypełniłby liberał, a jak socjaldemokrata?

W naszym najgłębszym przekonaniu jedynie usprawiedliwioną pozostaje tylko koncepcja państwa minimalnego, to jest takiego państwa, którego funkcje ograniczają się do ochrony obywateli przed przemocą, kradzieżą, oszustwem, do egzekwowania umów dobrowolnie przez nich zawartych [...]. Z owej koncepcji wynikają dwie ważne zasady: państwo nie może stosować przymusu, aby nakłonić niektórych obywateli do pomocy innym, ani też zakazywać obywatelom określonych działań ze względu na ich własne dobro czy też bezpieczeństwo.

R. Nozick, *Anarchia, państwo i utopia*

Państwem dobrobytu jest to, co zadekretował parlament, a realizuje rząd. Społeczeństwem dobrobytu jest natomiast to, co ludzie robią, czują i myślą o sprawach, które odnoszą się do ogólnego dobrostanu. Nie zadowala pogląd, że państwo dobrobytu jest głównie czy całkowicie nastawione na różne usługi socjalne dla tych członków wspólnoty, którzy ich potrzebują lub są nieuprzywilejowani. Jestem głęboko przekonany, że państwem godnym miana państwa dobrobytu jest tylko takie państwo, które koncentruje się na dobrostanie całego narodu.

W. Robson, *Welfare State and Welfare Society*

PORZĄDKUJEMY WIADOMOŚCI

Przekonaliście się już, jak bardzo odmienne mogą być oczekiwania wobec roli państwa w gospodarce. Spróbujmy uporządkować teraz nasze wiadomości.

➔ „Państwo a gospodarka”, s. 187, *Z demokracją na ty*.

DYLEMATY PAŃSTWA OPIEKUŃCZEGO

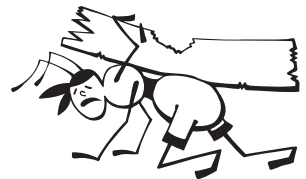
W XX wieku wszystkie kraje europejskie rozwinęły instytucje i programy zabezpieczenia społecznego. Ten typ państwa określa się jako państwo opiekuńcze. Instytucje systemu opieki społecznej mają zagwarantować każdemu obywatelowi minimum socjalne, aby nie ucierpiał z zimna, głodu lub nie był pozbawiony opieki lekarskiej [...]. W pierwszej fazie rozwoju europejskiego systemu ubezpieczeń społecznych podstawowym problemem było ustawowe określenie społecznej roli państwa. Idea, że państwo powinno odgrywać pewną rolę na niwie społecznej, szybko została zaakceptowana [...]. Ale czy ubezpieczenia powinny być obowiązkowe czy dobrowolne? Czy powinny obejmować tylko pewne rodzaje potrzeb społecznych, czy wszystkie? Czy należy je ograniczyć tylko do osób najbardziej potrzebujących, czy też objąć nimi wszystkich? Jak wytyczyć linię podziału między osobami zasługującymi a nie zasługującymi na pomoc? Czy ubezpieczenia powinny być finansowane z podatków czy ze składek pracodawców lub samych ubezpieczonych? Czy powinny istnieć świadczenia przysługujące dopiero po zbadaniu środków utrzymania świadczeniobiorcy czy powszechne? Czy powinno je organizować państwo, czy też np. związki zawodowe i towarzystwa ubezpieczeń społecznych? [...]. Gdzie znajdują się granice odpowiedzialności państwa, [a gdzie] rodziny za sprawy opieki społecznej?

I. Budge, K. Newton, *Polityka nowej Europy. Od Atlantyku po Ural*, Warszawa 2001

CZY WOLA PAŃSTWA I WOLA OBYWATELI TO JEDNO?

Przeanalizujcie poniższe tabele. Co wynika z każdej z nich i z porównania obu? Jaki dostrzegacie związek pomiędzy poglądami obywateli a polityką państwa? Na koniec zaś zastanówcie się razem: czy państwo zawsze powinno działać zgodnie z pragnieniami większości?

O PAŃSTWO, ZAOPIEKLUJ SIĘ MNĄ!
TYLKO PROSZĘ, TROSKLIWIE!

Tabela 1
Wydatki państwowe jako procent dochodu narodowego

Państwo	1890	1955–1957	1974–1976	1981–1983
Stany Zjednoczone AP	7,1%	25,9%	35,1%	37,0%
Niemcy	13,2%	30,2%	44,0%	49,1%
Francja	15,0%	33,5%	41,5%	50,5%

Elementarne zagadnienia ekonomii, red. R. Milewski, Warszawa 1994

Wydatki państwowe obejmują nie tylko wydatki socjalne, ale też np. koszty zbrojeń. Gdyby porównywać jedynie wydatki o charakterze społecznym dysproporcje między Stanami Zjednoczonymi a Europą wzrosłyby jeszcze bardziej.

Tabela 2
Odsetek osób akceptujących socjalne funkcje państwa

	Zgadzam się, że państwo powinno być odpowiedzialne za poziom dochodów obywateli	Zgadzam się, że państwo powinno zredukować różnice w dochodach obywateli
Stany Zjednoczone AP	20%	27%
Unia Europejska	60%	68%

Social Exchange and Welfare Development, red. L. Moreno, Madryt 1993

JAKI MODEL PAŃSTWA PRZYJĄĆ?

Poniższa tabela pokazuje w uproszczeniu trzy modele państwa opiekuńczego. W porównaniu tym posłużono się trzema wskaźnikami – 1) organizacją opieki, 2) zakresem praw do opieki, 3) rozmiarem opieki. Wskaźnik 1. określa, czy mamy do czynienia z sytuacją, w której państwo samo organizuje i finansuje z budżetu świadczenia (np. darmowa, państwowa służba zdrowia), czy też współfinansuje z samymi ubezpieczonymi system, którym zajmują się struktury prywatne (np. częściowo nieodpłatna prywatna służba zdrowia). Wskaźnik 2. określa, czy państwo obejmuje opieką wszystkich (np. powszechny dodatek dla rodzin wielodzietnych) czy też tylko niektórych (np. dodatek dla rodzin wielodzietnych o najniższych dochodach). Wskaźnik 3. określa, jaki procent dochodu narodowego państwo przeznacza na cele socjalne: duży (powyżej 30%), średni (20–30%) czy mały (poniżej 20%).

Państwo	Organizacja opieki	Zakres praw do opieki	Rozmiar opieki
Dania	Świadczenia państwowe	Powszechne	Duży
Szwecja	Świadczenia państwowe	Powszechne	Duży
Grecja	Ubezpieczenia własne /subsydia publiczne	Partykularne (tylko niektóre grupy)	Mały
Portugalia	Ubezpieczenia własne /subsydia publiczne	Partykularne (tylko niektóre grupy)	Mały

Państwo	Organizacja opieki	Zakres praw do opieki	Rozmiar opieki
Niemcy	Ubezpieczenia własne /subsydia publiczne	Partykularne (tylko niektóre grupy)	Średni
Francja	Ubezpieczenia własne /subsydia publiczne	Partykularne (tylko niektóre grupy)	Duży
Wielka Brytania	System mieszany	Powszechne	Średni
Włochy	System mieszany	Partykularne (tylko niektóre grupy)	Średni

Źródło: G. Therborn, *Drogi do nowoczesnej Europy*, Warszawa–Kraków 1998

Przeanalizujcie powyższe dane. Jak widać we współczesnej Europie nie istnieją państwa minimalne, które pełnią jedynie funkcje „stróża nocnego”, ale też nie ma jednego standardu wypełniania funkcji opiekuńczej. Podzielcie się na „stronę liberalną” i „stronę socjaldemokratyczną” i przedyskutujcie, jakie obowiązki powinno brać na siebie państwo i w jaki sposób powinno to czynić? Wsparciem dla dyskutantów mogą być poniższe argumenty, nie poprzestawajcie jednak na nich.

ARGUMENTY ZA PAŃSTWEM OPIEKUŃCZYM

- Państwo takie daje gwarancję, że swobody obywatelskie mogą być urzeczywistniane (patrz ćwiczenie „Czy państwo opiekuńcze sprzyja wolności?”).
- We współczesnym społeczeństwie tradycyjne wspólnoty, takie jak rodzina, parafia czy gmina, nie są już w stanie zorganizować pomocy dla swoich członków i wymagają wsparcia ze strony państwa.
- Państwo opiekuńcze gwarantuje społeczeństwu niezbędną stabilizację – spokój społeczny, co sprzyja rozwojowi gospodarczemu, łagodzi napięcia i konflikty.
- Państwo opiekuńcze jest wyrazem solidarności z najuboższymi, a przez to sprzyja integracji narodowej i budowaniu wspólnoty, dla której zagrożeniem są duże dysproporcje dochodów.
- Państwo opiekuńcze osłabia negatywne skutki konkurencji wolnorynkowej i przybliża realizację prawa każdego człowieka do szczęścia. Dzieje się tak m.in. dlatego, że gwarantuje ono pewne minimum dochodu niezależnie od wartości rynkowej naszych zasobów (intelektualnych, materialnych itd.).
- Edukacja i opieka zdrowotna powinna być równodostępna na tym samym, wysokim poziomie, zapewnianym przez państwo wszystkim, niezależnie od statusu materialnego. Tylko państwo jest w stanie osłabiać negatywny w skutkach mechanizm dziedziczenia po rodzicach niskiej społecznej pozycji.
- Koncepcja państwa opiekuńczego nie jest formułą socjaldemokratyczną, ale wynikiem tworzonego od ponad stu lat społecznego kompromisu liberałów, socjalistów, chrześcijańskich demokratów i konserwatystów, odwołującego się do najlepszych humanistycznych tradycji europejskich. Twórcami pierwszych europejskich państw opiekuńczych byli niemiecki konserwatysta Bismarck i brytyjski liberał Beveridge.

ARGUMENTY PRZECIW PAŃSTWU OPIEKUŃCZEMU

- Zobowiązania państwa opiekuńczego nieustannie się rozrastają i wkrótce nikt nie będzie w stanie ich sfinansować. Zwłaszcza że społeczeństwa europejskie starzeją

się i coraz mniejsza liczba osób aktywnych zawodowo utrzymuje coraz większą liczbę osób niepracujących.

- Państwo opiekuńcze potrzebuje wysokich podatków. Ich skutkiem jest zmniejszenie inwestycji, osłabienie innowacyjności, a co za tym idzie spadek tempa wzrostu gospodarczego.
- Państwa opiekuńcze przegrywają w konkurencji z państwami nie obciążonymi obowiązkami socjalnymi. Światowa produkcja przenosi się z Europy do Azji, a towary azjatyckie wypierają europejskie.
- Państwo marnotrawi środki, rozbudowując zbędną biurokrację i podejmując decyzje zgodne z interesem urzędników, a nie z dobrem wspólnym wszystkich obywateli.
- Państwo opiekuńcze coraz bardziej ingeruje w nasze życie prywatne.
- Państwo opiekuńcze niszczy odpowiedzialność człowieka za samego siebie i poszerza nieustannie (wbrew swym założeniom) grupę obywateli niezdolną do funkcjonowania w gospodarce wolnorynkowej (patrz ćwiczenie „Czy państwo opiekuńcze sprzyja wolności?”).

CZY POLSKA MOŻE BYĆ PAŃSTWEM OPIEKUŃCZYM?

Waszym zadaniem będzie sformułowanie opinii na temat Polski jako państwa opiekuńczego. Każda z grup zajmie się jedną dziedziną: 1) edukacją, 2) opieką zdrowotną, 3) opieką społeczną, 4) ubezpieczeniami emerytalno-rentowymi, 5) świadczeniami rodzinnymi. Grupy pracować będą metodą metaplanu (patrz niżej), stąd też wskazane byłoby, aby znalazły się w nich osoby o podobnych poglądach na instytucję państwa opiekuńczego. W waszych uwagach powinniście uwzględnić wszystkie trzy wskaźniki z tabeli z poprzedniego ćwiczenia.

JAK JEST?

-
-
-

JAK BYĆ POWINNO?

-
-
-

DLACZEGO NIE JEST TAK, JAK BYĆ POWINNO?

-
 -
 -
- WNIOSKI
-
 -
 -

CZY PAŃSTWO OPIEKUŃCZE SPRZYJA WOLNOŚCI?

Spór o obowiązki państwa wobec obywateli jest w istocie sporem o wolność i jej warunki. Jedni sądzą, że państwo, które hojną ręką rozdaje pieniądze, zdejmując odpowiedzialność z obywateli i odbiera im tym samym wolność. „Stworzyliśmy nową

kastę – ludzi, których podstawowe potrzeby są zaspokajane, ale którzy są jednocześnie całkowicie zależni od państwa. Trudno mieć jakąkolwiek nadzieję, że ludzie ci kiedykolwiek z tej zależności zdołają się wyrwać”. – powiada jeden z zwolenników tego poglądu. Inni natomiast sądzą, że gwarancją korzystania ze swobód obywatelskich jest bezpieczeństwo socjalne, które wszystkim zapewnić może jedynie państwo. „Cóż po wolności słowa człowiekowi, który z trudem wiąże koniec z końcem i z lękiem myśli o jutrze?” – pytają dramatycznie. Jak myślisz, czy państwo opiekuńcze zagraża czy sprzyja twojej wolności?

CO MI SIĘ NALEŻY?

- Sprawdź, jakie obowiązki wzięło na siebie państwo polskie, w zakresie:
- edukacji,
 - zapewnienia pracy,
 - zapewnienia mieszkania.

SPOŁECZNA GOSPODARKA RYNKOWA

Napisz, jak należy rozumieć poniższy fragment Konstytucji. Jaki, twoim zdaniem, wpływ wywiera ów zapis na życie społeczne i państwowe?

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Art. 20. Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

SŁÓWKA

- państwo opiekuńcze • państwo minimalne • „stróż nocny”
- opieka socjalna • prawa do opieki socjalnej

